

FEJA PA NJERI?!

Prof. Dr. Ismail Bardhi

Mes kategorive të shumta teologjike, shprehja “mëkëmbës i Zotit” më së miri e sintetizon të kuptuarit fetar të njeriut. Mirëpo, kjo e kuptuar – për të mos u zhdukur nga skena botërore – duhet vazhdimisht të ballafaqohet me proceset, konceptet dhe format e ndryshme kulturore, me të cilat periudhat e ndryshme historike e interpretojnë njeriun dhe realitetin e tij. Ky ballafaqim sot bëhet sidomos më i rëndësishëm, por edhe më problematik, sepse në rrethin bashkëkohor shkencor dhe kulturor, pas “vdekjes së zotit” (hasha) (Nietzsche), duket sikur i asistojmë një lloji të “vdekjes së njeriut”. Në të vërtetë, shkencat e ndryshme e drejtojnë vëmendjen kah një botë e re – më parë e panjohur – botë e cila gjendet “nën” njeriun: mjaft është që, për shembull, të mendohet në hulumtimin e tashëm të asaj që gjendet në atomin; pastaj, hulumtimi i të pavetëdijshmes në sferën e njeriut; strukturalizmi sulmues sipas të cilit “njeriu është reduktuar në strukturat të cilat e rrethojnë” (M. Foucault); moskujdesi për natyrën dhe mjedisin që kërcënon me katastrofë ekologjike; hulumtimet në sferën e bioetikës si dhe mundësitë e ndryshme të inxhinierisë gjenetike.

Megjithëse të gjitha të lartshënuarat janë çështje për studim në vete, kjo trajtesë është fokusuar drejtpërsëdrejti në konceptin “njeri”, si njeri “i pastër”, i cili gjendet nën hijen e universalizmit të përgjithshëm të këtij koncepti, në një mënyrë duke iu lëshuar edhe kuptimit leksikor të tij, sepse kohëve të fundit vërejmë se për çdo gjë shkruhet, përpos imperativit “bëhu njeri!”. Çdo jetë njerëzore (madje edhe kur nuk është lehtë për ta vërejtur) gjithmonë rishtas është e përshkruar me parashtrimin e pyetjes “Kush jam unë?”. Kjo pyetje e parashtruar individuale-ekzistenciale kumbon edhe atje ku njeriu nuk është në bashkësinë njerëzore. Kjo pyetje e parashtruar kolektive-ekzistenciale, gjegjësisht “Kush jemi ne?” – është parakusht i konstituimit dhe mirëmbajtjes së çdo bashkësie njerëzore, i çdo krijese shpirtërore materiale të cilën e kemi për zakon ta quajmë “natyrë tjetër”.

Bashkë me përkufizimin e njeriut sipas rregullës lidhet pjesëza **Më** (*më i zhvilluari, më i përsosuri, më përparimtari*, i takon nivelit *më të lartë* të zhvillimit). Fjala njeri tingëllon *rëndësishëm, dinjitetshëm*. Ajo nuk tingëllon si p.sh.: tradhtar, qelbanik e të ngjashme. Shpesh thuhet: “Bëhu njeri!” (kjo do të thotë të qenit i ndershëm, dinjitoz..., të qenit subjekt i jetës personale). Në lidhje me këtë është edhe nocioni ‘njerëzi’, si tipar i atij që është i njerëzishëm, i cili është personalitet i plotë, moral dhe etik. Pjesëza “më” në përkufizimet përdoret në kuptimin pozitiv, kështu që duket sikur njeriu vetvetes *në mënyrë të vetëbesueshme dhe jokritike ia jep pozitën supreme dhe superiore në natyrë dhe në gjithësi*. Fjala është për fotografimin e idealizuar, sepse askund nuk përmendet se njeriu është genie e cila lufton, diskriminon, shkatërron natyrën dhe vret të afërmit dhe se edhe në atë kontekst negativ do të mund të përdorej parashtesa “më”. Nuk përmenden humnerat, rëniet dhe tmerret që i krijon njeriu. por se ai është i aftë “të depërtojë deri

në themelin e fundit të gjërave dhe në fund deri te qenia absolute, Zoti” (*Hrvatska Enciklopedija*, 2000, fq. 696).

Kur flet për *njeriun*, Kanti thotë se ai është jo i shenjtë, ndërsa ligji moral është i shenjtë dhe njerëzia në të është e shenjtë. Njeriu i takon botës së natyrshme (i nënshtruar ligjeve natyrore) dhe botës inteligjibile (dhe prandaj është person i lirë dhe i pavarur nga mekanizmat e natyrës). Si qenie e natyrshme, është i motivuar nga rehatia dhe lumturia, e si qenie inteligjibile është i motivuar nga obligimi, gjegjësisht respektimi i ligjit moral. Kantit i pëlqen t'i përdorë nocionet “lartësi” dhe “ngritje” (këto nocione natyrisht se janë të ndërlidhura, sepse lartësia arrihet përmes ngritjes). Nën lartësi i cek: respektimin e njerëzisë në personin tonë, respektimin e obligimeve, respektimin e ligjit moral, si dhe ngritjen mbi lëvizësit natyrorë. Sa mirë do të ishte sikur teologjia bashkëkohore muslimane t'i analizonte mendimet kantiane.

Shkenca bashkëkohore përpiqet që të depërtojë në paralashtësinë dhe në thellësinë e shpirtit të njeriut, për të zbuluar se çka në fakt është njeriu dhe çfarë është fati i tij. Mirëpo, të gjitha hulumtimet, e tërë teknika dhe përparimi ndalen në kufijtë e një zone të errët, në të cilën as syri i njeriut e as teknika nuk mund të depërtojnë. Ekziston një pjesë e njeriut, dhe atë pjesa qenësore e ekzistimit të tij, e qenies së tij, e cila është fshehtësi në plotkuptimin e fjalës, fshehtësi në të cilën udhëzon vetëm Shpallja.

Kur duam të shikojmë në fshehtësinë e quajtur njeri, së pari duhet të shikojmë se ç'thuhet për krijimin e tij në Librat e Shenjtë. Si krijesë më e përsosur dhe vepër më madhore e krijuar Kur'ani përshkruan krijimin e njeriut, burrit dhe gruas, të cilës i kushton vëmendje të veçantë. Nga ana tjetër edhe sipas Biblës kafshët janë krijuar me urdhrin e Zotit, ndërsa krijimi i njeriut është përshkruar si vepër e menduar dhe e peshuar mirë e vullnetit të Zotit. Lajmërimi për krijimin e njeriut është lavdi-thurje ose himn për njeriun, poemë dinjitetit të tij, këngë e familjes njerëzore, kulturës dhe përparimit njerëzor.

Fjala 'adam' (apo 'adem' sipas Kur'anit), në gjuhën hebraike është njëjës kolektiv dhe nuk ka shumësinë e vet, kështu që do të mund ta përkthenim si njerëzim, njerëz, e jo vetëm njeri. Mirëpo ekzegjeza fare nuk ka dëshiruar të futet në problemin e monogjenizmit dhe të poligjenizmit, sepse ai as që ka ekzistuar. Ekzegjeza gjithashtu nuk ka kurrfarë interesash shkencore. Interesi i vetëm i saj është që t'ua bartë bashkëkohësve porosinë e shpalljes së Zotit, sipas së cilës Zoti është krijuesi i gjithësisë, i mbarë njerëzimit dhe i mbarë botës. Në të vërtetë, fjala 'adam' vjen nga fjala hebraishte 'adamah', tokë, nga e cila është krijuar njeriu. Në këtë rast 'adam' do të thoshte “i tokës”. Zoti kur flet për njeriun flet në formë të ndryshme, për periudha të ndryshme të zhvillimit të tij në kohën edeniane dhe pas-edeniane, për njeriun e xhennetit dhe Ademin e “Arafatit”. Por, theks i veçantë është se flet për njeriun-njeri, *insan*. Përse e them këtë dhe çfarë lidhje ka kjo me njeriun, apo çfarë lidhje ka e gjithë kjo me edukimin? Epo, para së gjithash për ta demitologjizuar edhe njeriun edhe krijimin në tërësi.

Njeriu që nga krijimi i tij parashtron pyetjen për prejardhjen e vet, për qëllimin e vet, për ekzistimin e vet, për atë se kush është, përse është në këtë botë dhe ku shkon? Vërtet, çka është njeriu? Çfarë qëllimi ka dhe çka është kuptimi i jetës së tij? Për këtë

njerëzit mendojnë me shekuj, ndërsa njeriun janë përpjekur ta përkufizojnë shkencë dhe shkencëtarë të ndryshëm, me përkufizime dhe përmbajtje të ndryshme. Por, ç'do të thotë të qenit njeri? Çka është njeriu?

Njeriu nuk është vetëm materie e krijuar nga “pluhuri tokësor”, e as vetëm qenie e gjallë si qeniet e tjera të gjalla në tokë. Ai është shpirt, dhe atë “shkëndijë” e shpirtit të Zotit, i krijuar për të qenë mëkëmbës i Zotit në tokë si njeri.

Zoti e ka krijuar njeriun vetëm për ta adhuruar Atë. Vetë njeriu është lavdërim i Zotit. Grekët e urtë njeriun e kanë quajtur anthropos, d.m.th., ai i cili shikon lart. Njeriu është i lindur për qiellin, prandaj edhe shikon kah qielli. I lindur për qiellin, por në tokë. Ai është qenie meta-fizike dhe meta-kozme. Ai është qenia e krijuar në *formën më të bukur*.

“Bëhu (njeri)!”. I këtillë ka qenë urdhri i Zotit. Çdo gjë është krijuar me urdhrin e Zotit, me fuqinë e Fjalës së Tij dhe del nga asgjëja. Megjithatë, krijimi i njeriut është diçka krejtësisht tjetër. Te krijimi i njeriut vërehet fenomeni i dialogut “metaforik” që tregon rëndësinë, peshën e një krijese të re, e cila në një mënyrë do t'i bëjë rezistencë gjithë procesit natyror. Sa thua se është natyrë, e sheh se e ka lirinë; liria është sfida më e madhe e natyrës së tij. Njeriu është pa dyshim enigma më e madhe dhe kundërshtia më e madhe. Drama e tij fillon që nga çasti i ndarjes nga natyra, apo, siç thotë Sartri, që nga çasti kur është dënuar me liri. Në bazën e lirisë shtrihet shkaku i dramës njerëzore. Sërish në formën metaforike akti i parë i lirisë në histori paraqet edhe mëkatin e parë, sepse me këtë ai u bë *dhalumen xhehula* (zullumqar injorant).

Liria është kategori shpirtërore. Shprehja dhe orientimi i duhur i saj është çështje e zemrës, shpirtit dhe vullnetit, e jo çështje e arsyes dhe shkencës. Ajo është dhuratë e Zotit për të gjithë njerëzit si e drejtë e tyre e pakontestueshme. Kur'ani *de facto* njeriut ia ka lënë lirinë e plotë: *pra nëse bën mirë, bën për vetveten, e nëse bën keq, bën për vetveten, ... e vërteta vjen nga Zoti juaj, e kush dëshiron le të besojë, e kush dëshiron le mos të besojë...*

Ne nuk e dimë dhe nuk kemi mundësi ta dimë sekretin e krijimit të njeriut, jo për arsye se është shumë e vështirë, por për arsye se nuk na është mundësuar dëshmimi për këtë. E tërë ajo dramë madhështore e cila ndodh mes Zotit dhe engjëjve në zanafillën e krijimit të tij, krijoj shpjegime të ndryshme tek mufesirët tradicionalë dhe racionalë. Tradicionalistët shpeshherë heshtën dhe e pranuan këtë formë të bisedës në Eden si dëshirë e Zotit, kurse racionalistët panë fillimin e lirisë, pavarësisht nga dëshmia apo besëlidhja e njeriut me Zotin, mbi çka është mbështetur tërë procesi i Shpalljes. Çdo gjë i nënshtrohet Zotit. Engjëjt nuk deshën ta prishin konsultimin dhe prezantimin në “ateliën” e xhennetit dhe tërë atë bukuri të nënshtimit; ata iu lutën Zotit, duke parë se njeriu i dyshit, njeriu i qiellit dhe tokës, do ta ketë shumë vështirë ta ruajë pastërtinë esenciale të krijimit. Këtë sekret, i cili i takon vetëm Zotit, Ai e bën të qartë në mënyrë shumë të kuptueshme, kinse engjëjt ngritën kokën për të “protestuar” para Tij. Ja kush është njeriu, e prish edhe qetësinë e engjëjve. Tek e fundit, këtu vërehet një simbolikë shumë e madhe. Pa marrë parasysh këtu shihet një simbolikë e thellë, e cila kuptohet vetëm nga urtësia e lartë. Bindja e lartëson njeriun dhe e bën engjëll, kurse mosbindja e bën demon në tokë. Edhe demoni edhe engjëlli janë brenda kësaj krijese të quajtur njeri. Siç vërehet në këtë ndodhi madhështore sërish në epiqendër gjendet njeriu.

Njeriu nuk është ndonjë krijesë e hedhur nga qielli në botën e materies, as kafshë e cila gradualisht zhvillohet në qenie me arsye të lirë. Njeriu nuk është prodhim i zhvillimit thjesht natyror, e as që dinjiteti i tij varet nga evolucioni teknik. Njeriu pamasë i tejkalon të gjitha krijesat me vetëdijen dhe vendosjen personale. E megjithatë, Zoti është pamasë mbi të. Njeriu është kurorë dhe kulm i çdo gjëje të krijuar, rrezaton mirësinë dhe madhësinë e Zotit, lavdinë dhe dritën e Zotit, sepse Zoti është veçanërisht i pranishëm në njeriun, meqë në njeriun ka diçka “hyjnore”. Dhe prandaj Ademi në këtë tekst nuk është ndonjë individ i caktuar, por njeri në përgjithësi – njerëzim. Pavarësisht nga ajo se në cilën kohë dhe në cilën pjesë të tokës banon, cilit popull dhe cilës racë i takon, vetëm me atë që është njeri ai është “mëkëmbës i Zotit”. Këtë njeriu nuk e arrin me përparimin e tij teknik dhe shkencor. Nuk është kjo fryt as i rastit, e as i nevojës së natyrshme. Kjo është dhurata e lirë e mëshirës së Zotit, dashuria e Zotit. Si pasqyrim më besnik i madhësisë së Zotit njeriu është në qendër dhe në kulmin e çdo gjëje të krijuar. Në të pasqyrohet e gjithë e krijuara, ai është zotërues i çdo gjëje. Kjo qenie e brishtë e quajtur njeri, e humbur në horizontet e botës, është mbret i çdo gjëje të krijuar, i kurorëzuar me lavdi dhe nder.

Prandaj Libri njësoj i mahnitet madhësisë së njeriut, por gjithashtu vajton edhe mbi kotësinë e tij. Të gjithë ne jemi “të shenjtë” dhe “të mallkuar”. Nga ne varet cila anë do të mbisundojë. Por, megjithatë paguhet të jesh njeri. Kjo është edhe detyra jonë kryesore jetësore, rasti ynë. Siç është thënë: çdokush lind i *nënshtruar*... Një gjë të ngjashme mund të themi edhe për njeriun në përgjithësi. Askush nuk lind si njeri i gatshëm, lindja është vetëm fillimi i vetë-sendërtimit të njeriut. Njeri bëhet në ecjen e gjatë jetësore, e cila zgjat deri sa të jetë njeriu, individi. Këtë njohje e vërtetojnë të gjithë antropologët, pedagogët, psikologët dhe teologët. Njeriu mbetet problem, por edhe rast dhe dhuratë deri në vdekjen e vet. Njerëzia e tij gjithnjë është nën pikëpyetje. Për dallim nga qeniet e tjera në gjithësi, njeriu kurrë nuk është njeri i sigurt, sepse të jesh njeri do të thotë pikërisht të jesh gjithnjë pranë asaj që mos të jesh njeri, të jesh problem i gjallë, aventurë, dramë. Megjithatë, njeriu në përjetimin e dramës nuk është lënë i vetmuar. Menjëherë pas “rënies” së tij, atij në ndihmë i ka ardhur feja. Feja ka qëllim të lartësuar – edukimin e njeriut. Me vetë lindjen fizike njeriu akoma nuk është njeri i plotë. Ai është fëmijë i cili duhet bërë njeri. Ai është vetëm një fidan i imët, i pafuqishëm dhe i butë që duhet rritur dhe zhvilluar deri në plotësimin e njerëzisë. Nga ai duhet të rritet plotësia, njeriu i vërtetë dhe i pjekur. Të qenit njeri – kjo është detyra kryesore e çdo edukimi njerëzor dhe fetar.

Teologjia kohën e fundit tek ne është duke u përplasur me metodat e “pozitivizmit”, me çka si duket është duke e sjellë veten në pyetje. Për këtë ka më tepër arsye, por këtu po i përmbledhim në dy kryesoret: njëra e brendshme dhe tjetra e jashtme. Arsyja e brendshme ka të bëjë me *metodën* me të cilën shërbehet kjo shkencë. Metoda pozitive ka kufijtë e vet, gjegjësisht, ekzistojnë çështje qenësore në jetën e njeriut, të cilat mund të hulumtohen dhe shpjegohen me atë metodë. Ajo deri te e cila vijmë në hulumtimin tonë më së shpeshti është ajo që tashmë e kemi pasur në fillim: përfundimet tona më së shpeshti janë supozimet tona. Në rast se pjesa më e madhe e hulumtimeve tona nuk janë të dëmshme, atëherë, të paktën janë të tepërta! Shkaku i jashtëm i gjendjes së keqe në shkencën tonë është i njohur edhe në shkencën edhe

jashtë saj: në shoqërinë në të cilën vendimet qenësore merren në bazë të interesit të grupit në pushtet, teologjia si shkencë në të vërtetë është e tepërt. *Kur dikush merr vendime në bazë të interesit të vet personal apo të atij grupor, atëherë nuk i nevojitet shkenca, por pikërisht ky fakt tregon se as që ia bën për të vërtetën.*

Tek ne brenda dy dekadave të fundit janë shtuar aq shumë “teologë”, sa që vëzhguesi i paudhëzuar do të përfundonte se shoqëria nuk mund dhe nuk guxon të jetë e sëmurë, kur aq shumë mjekë vigjilojnë mbi shëndetin shpirtëror të saj. Atëherë, me shëndet! Aq shumë teologë – të cilët flasin dhe “shkruajnë” libra, por që nuk ofrojnë vepra – është shenjë e sëmundjes së shoqërisë, dhe nuk ka shpresë se ata do t’i ndihmojnë. Sepse ajo që këta shpirtngushtë me metodat e tyre joshkencore nuk mund ta zbulojnë dhe gjithë ajo që, për këtë apo atë arsye, *e heshtin* për gjendjen e vërtetë të të sëmurit, ajo është pakrahasueshëm më e rëndësishme për shëndetin e tij. Ajo që teologjia jonë e ka “fshehur” ka vlerë pakrahasueshëm më të madhe shoqërore dhe njohëse nga ajo që na e ka “zbuluar”.

A nuk shihet se kemi: shumë teologë e pak teologji, shumë të drejta e pak drejtësi, tepër politikanë e pak vendime të urta. Detyra e teologjisë është ta zbulojë dhe interpretojë atë që është e “fshehur” dhe mos të heshtë për atë që është e vërtetë. Sapo të heshtë për diçka, dihet se shndërrohet në ideologji apo është në shërbim të saj. E çka të thuhet për teologjinë me teologë/njerëz plot arrogancë dhe papërgjegjësi. Me vite të tëra e kanë harxhuar vetveten dhe edhe fushën pjellore e kanë shndërruar në djerrinë, disa herë është shkuar aq larg sa që edhe ardhmërinë janë duke e prishur për hir të së tashmes.

Nuk duhet dikush të jetë musliman që ta thotë të vërtetën, por duhet patjetër ta flasë të vërtetën që të jetë musliman, apo në raport me njeriun: nuk duhet qenë musliman për të qenë njeri, por duhet patjetër qenë njeri për t’u bërë musliman. Vetë Shpallja e bën demitologjizimin e njeriut, ndërsa ne këtë të fundit e shndërrojmë në diçka të paprekshme, e të parën në të harruar, sa që tërë interpretimin e fesë e bëjmë jashtë njeriut, më tepër merremi me atë që është “mbi” sesa “me” të. Ligjëratat e fesë për fat të keq e dëshmojnë këtë. Kjo metodë e interpretimit është duke e varfëruar njeriun dhe duke e lartësuar atë që nuk ka nevojë për lartësim – Shpalljen, sepse ajo vetë neve na lartëson. Ne kemi harruar të merremi me kërkesat dhe problemet që i ka njeriu, si në brendësinë ashtu edhe në jashtësinë tij. Ne më tepër flasim për haramin e gënjeshtëtrës, vjedhjes, mashtrimit, sesa për kryerësin e tyre; flasim për rëndësinë e pastërtisë, kurse harrojmë se kush duhet të jetë i pastër; flasim për kulturën e bisedës, të dëgjimit, të veshjes, të sjelljes dhe estetikës, duke e harruar se kush duhet t’i pasqyrojë ato; flasim se sa është i mirë Islami, kurse harrojmë se “muslimanët” nuk janë të tillë. A nuk jemi dëshmitarë se arsimi na është mbushur me mendësinë e shitblerjes dhe marrëveshjeve të ndryshme, pa u fajësuar fare NJERIU; a nuk vërehet se edhe ata të cilët predikojnë fenë, vet nuk i përmbahen predikimit, premtimit, drejtësisë, përgjegjësisë – NJERËZISË. Ne për fat të keq shpeshherë i “nënshtrohemi” edhe Zotit si njeri dhe njeriut si Zot. (Këtë fotografi keni mundësi ta shihni pandërprerë të përsëritur në hapësirën e Lindjes, ku me vite të tëra muslimanët udhëhiqen nga njerëz të cilët “ngrihen” në piedestalin e “zotit”). Prandaj, nuk mund të bëhet fjalë se kemi njerëz pa “fe”, por se kemi “fe” pa njeri.